

B. Augustyn, *Zeespiegelrijzing, transgressiefasen en stormvloed in maritiem Vlaanderen tot het einde van de XVIde eeuw. Een landschappelijke, ecologische en klimatologische studie in historisch perspectief* (Dissertatie Gent 1991 (herziene versie); Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1992, 731 blz.).

In aansluiting op het Gentse colloquium uit 1978 'Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België' heeft Augustyn een bijzonder interessante *casestudy* geschreven over de Vlaamse kustvlakte. Hierin wordt aan de hand van gedetailleerd onderzoek van administratieve bronnen en kaartmateriaal de relatie mens-zee-land onderzocht, waarbij vooral de aandacht uitgaat naar de verklarende waarde van antropogene factoren. Daarmee wordt een historisch-ecologische bijdrage geleverd aan het debat over zeespiegelrijzing, transgressiefasen en de rol van stormvloed, een debat dat tot nog toe voornamelijk gevoerd werd door historisch-geografen, bodemkundigen en klimatologen. De zeespiegelrijzing is in dit debat de lange termijnbeweging. De half lange termijnbeweging wordt gevormd door de transgressie- en regressiefasen van de zee, cyclische perioden van verhoogde, respectievelijk verminderde invloed van de zee op het land. De stormvloed tenslotte vormen een korte termijnbeweging.

Augustyns argumentatie verloopt langs vier lijnen. Op basis van literatuuronderzoek toont zij aan dat modern inductief, vooral Nederlands, geologisch onderzoek een noemenswaardige stijging van het zeepeil sinds het begin van onze jaartelling uitsluit. Tevens wordt duidelijk dat het model van transgressiefasen (met onder andere de bekende drie Duinkerketransgressiefasen en de *little ice age* aan het eind van de middeleeuwen) sterk deductief is en nauwelijks ondersteund wordt door feitelijk onderzoek. Wat betreft de transgressies volgt zij Gottschalk die in haar standaardwerk over stormvloed van 500 tot 1600 concludeerde geen transgressies te ontwaren. Integendeel, de betekenis van stormvloed was zeer regionaal gebonden, een mening die sindsdien een belangrijk uitgangspunt vormde voor het werk van Borger en andere Nederlandse historisch-geografen in hun onderzoek naar de maaiveld daling in de veengebieden, Augustyn volgt Gottschalk niet in de constatering dat er een toename van de stormvloed-frequentie in de late middeleeuwen optrad. Belangrijk argument hierbij is dat Gottschalk geen overtuigend criterium definieert om grote van kleine stormvloed te onderscheiden.

Het empirisch onderzoek heeft vervolgens betrekking op dijkhoogten, duinafbraak en de gevolgen van de exploitatie van het hoogveen in de Vlaamse kustvlakte. Bepaald spectaculair, maar het bewijs is wat dun, is de bevinding dat vele dijken langs de Westerschelde al in de vroege dertiende eeuw even hoog waren als aan de vooravond van de stormvloedramp van 1953. Dit sluit zeespiegelrijzing sinds de twaalfde eeuw dus uit. Een potentieel bewijs van het tegendeel, de door de graaf georganiseerde dijkverhoging na grote overstromingen aan het begin van de vijftiende eeuw, weerlegt Augustyn met een minutieuze analyse van de getuigenverslagen in de zogenaamde 'Schelde-dossiers', aangevuld met een verslag van dieptepeilingen. De Schelde-dossiers zijn de neerslag van processen gevoerd voor de Grote Raad van Mechelen over een tolkwestie. Augustyn concludeert dat de stormen de stroomgeul hadden verlegd zodat de golfloop toe nam en een eenmalige dijkverhoging noodzakelijk werd.

De ontwikkeling van de Westerscheldekust wordt vervolgens in het ruimere kader geplaatst van de duinafbraak en de achteruittrekking van heel de Vlaamse kust. Augustyn verzet zich tegen de traditionele opvatting dat de Vlaamse kust sinds het begin van de jaartelling er als een waddenvlakte uitzag waarop de oude duinen door transgressiefasen met telkens terugkerende stormen afgebroken werden. Het wordt aannemelijk dat de oude duinen aan het begin van de grote ontginningen in de elfde eeuw nog geheel intact waren. Afbraak vond plaats door

menselijk ingrijpen. In de eerste fase werd op initiatief van de graaf in de dertiende eeuw het bos gerooid en de duinen geëffend ten behoeve van de aanleg van havensteden. In de tweede fase leidde beweiding van het duingebied tot kaalslag en 'vliegend zand', een fenomeen dat ook bekend is in de vijftiende eeuw in Holland. Een belangrijke waarde kent Augustyn toe aan de perioden van de kustopstand 1323-1329 en de Gentse oorlog 1379-1385 toen tijdelijk het toezicht op de handhaving van de bestaande regels onderbroken is geweest. Een enkele stormvloed (1404) was vervolgens voldoende om het gedestabiliseerde duinmassief te doen verdwijnen, inclusief enkele eilanden voor de kust. Nadat aldus zeespiegelrijzing, transgressies en verhevigde stormvloedfrequentie voor de Vlaamse kustvlakte terzijde geschoven zijn, wordt het bestaan van hoogveen uitgewerkt.

Onder de vele bronnen neemt de ver ontwikkelde en rijke administratie van de moermeester van de graaf van Vlaanderen een opvallende plaats in, met name de herstellingsrekeningen van de moerdijken. De moermeester beheerde de grafelijke venen (moeren), gelegen in het Land van Saafinghe, het oostelijk deel van de Vlaamse kustvlakte ten noorden van Antwerpen. Dit is het uitvoerigste bewijs voor de commerciële exploitatie van de veenvlakten, die volgens oudere auteurs nooit bestaan kunnen hebben vanwege de vermeende zeespiegelrijzing. Deze opvatting is begrijpelijk indien men weet dat er zo grondig is afgegraven dat op de huidige zandige kustvlakte geen veenresten meer bestaan.

Het voortbestaan van de oude duinen tot ca. 1400 verklaart dat er in de Vlaamse kustvlakte, net als in de Nederlandse, in het stilstaande water hoogveenvorming optrad. Al vanaf de twaalfde eeuw werd dit op grootschalige wijze geëxploiteerd door de lokale grondeigenaars, met name de Vlaamse graaf. Een interessante link legt Augustyn vervolgens met de aanleg van zogenaamde zeedijklinies in het begin van de vijftiende eeuw. Nu de duinen verdwenen waren, lagen de steeds kostbaarder venen onbeschermd voor de zee. Daarom bevorderde de graaf het indijken van de voorliggende aangeslibde schorren, zodat er reeksen dijken achter elkaar ontstonden. Hierbij werd zelfs een nieuw juridisch fenomeen ingevoerd, namelijk onteigening van grondeigenaren die onwillig waren de kosten van de bedijking te dragen, vooral na stormvloed. Ten slotte wordt aangetoond dat enkele meertjes in de huidige kustvlakte ontstaan zijn als droogmakerijen na vervening, net als in Nederland.

Het is duidelijk dat deze zeer brede analyse uitdagende nieuwe thesen voorop stelt over de wording van het Vlaamse kustlandschap. De grote aandacht voor de verklarende waarde van economische en politieke factoren (de stijgende prijs van veen, uitputting van de duinen door intensivering van de exploitatie, de rol van de graaf, het belang van toezicht op de naleving van reglementen) voorde veranderingen in het landschap is vernieuwend. Het levert en passant ook nieuwe vragen op voor het Hollandse veen-duin gebied. Echter, en dit is wellicht een gevaar van pionierswerk, de studie mist wel eens diepgang en nuancering. Dit kan het resultaat zijn van een tekort aan bronnen (dijkhoogten blijven als argument wat karig, 161). Ook gebeurt dit waar de schrijfster zich niet kan bedwingen zijpaden te ver af te lopen en daar schermutselingen aangaat met gerenommeerde auteurs over standpunten, die voor het hoofdargument niet per se ter zake zijn. (Cope-theorie, 393). Op zulke momenten mist ze enigszins de specifieke vakkennis en het vergelijkend perspectief is te weinig uitgewerkt (evolutie naardijkrechterlijke autonomie, 524). Helaas is bovendien het geheel slordig geredigeerd en de vormgeving minimaal. Dit neemt niet weg dat de dissertatie van Augustyn een buitengewoon interessante, belangrijke studie is. De toekomst zal uitwijzen of de studie een tastend zoeken naar nieuwe openingen is of dat het een baanbrekend werk betreft waarvan de hoofdlijnen richtinggevend blijven.

L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen* (Historama I; Leuven-Apeldoorn: Garant, 1992, 306 blz., f61,90, ISBN 90 5350 144 4).

Er is de laatste jaren na een periode waarin vooral specialistische en detaillistische studies domineerden een neiging opnieuw met boeken over grote onderwerpen te komen: syntheses en overzichten. Misschien nog wel opvallender is de grote aandacht in het historisch bedrijf en daarbuiten voor alles wat met naties, natievorming en nationalisme te maken heeft. Het lag dus alleszins voor de hand, dat er een boek over naties en natievorming in de Lage Landen over een lange periode zou verschijnen. Dat dit boek van de hand van Lode Wils is kan al evenmin als een verrassing gelden. Integendeel, Wils was als specialist in en auteur van vele publikaties over de Vlaamse beweging bij uitstek de man voorzo'nboek. *Van Clovis tot Happart* is een uitermate boeiend zowel nuchter als persoonlijk, zowel afstandelijk als betrokken geschrift dat veel respect en bewondering afdwingt.

In minder dan 300 bladzijden tekst voert de auteur de lezer in hoog tempo door de geschiedenis van de Nederlanden sinds de vroege middeleeuwen tot het zeer recente verleden van de vroege jaren negentig van de twintigste eeuw. Hoewel Wils en passant heel wat elementaire informatie verschafft, moet het de lezer die niet al enigszins vertrouwd is met de geschiedenis van vooral de Zuidelijke Nederlanden/België overigens wel duizelen. Geleid door zijn vraagstelling springt Wils namelijk met groot gemak van aspect naar aspect, aannemend dat de lezer wel weet wat hij overslaat en wat dus de betekenis van allerlei keuzen is. Zijn impliciete bedoeling niet zozeer een overzicht als wel een interpretatief essay te schrijven rechtvaardigt deze werkwijze dunkt mij ten volle. De consequentie is wel, dat er vooral voor de kenners veel te genieten valt aan dit meeslepend betoog vol verrassende en gedurfde inzichten. Voor de achter adem geraakte beginner lijkt het boek veeleer een aansporing zich beter op de hoogte te stellen.

Een natie is in de visie van Wils een begrip met wisselende inhoud en betekenis. De kern ervan wordt gevormd door een gevoel van verbondenheid gegroeid in elkaar opvolgende generaties, die in een zelfde staat of statenbond samenleefden. Het zo ontstane gevoel een aparte gemeenschap te vormen, onderscheiden van naburige groepen, leidde tot de wens als zodanig voort te leven. De natievormende krachten waren in de loop der tijd zeer verscheiden. De belangrijkste waren, althans in de Lage Landen, de staat (in allerlei verschijningsvormen), de godsdienst of een andere ideologie en, eigenlijk pas in een laat stadium, de taal. De groei van de naties in Europa begon in de middeleeuwen. Vanaf het midden van de achttiende eeuw werd het *ancien régime* ondermijnd en brachten Verlichting en industriële revolutie de 'moderne natievorming' teweeg, die zo'n belangrijk stempel zette op de geschiedenis van de laatste twee eeuwen.

In zijn betoog gaat het Wils, ook al verwijst hij regelmatig naar de meer algemeen op natievorming reflecterende literatuur, bovenal om het concrete historische verhaal van de natievorming in de Lage Landen. Of preciezer, het gaat hem om dat proces in de streken die nu België vormen. Voor de periode tot en met de Nederlandse Opstand leidt dat vanzelfsprekend regelmatig tot grensoverschrijdingen. In de ongeveer zestig bladzijden die dit ruime tijdvak kreeg toebedeeld is de associatie van Lage Landen met het gebied van het huidige Nederland en België gerechtvaardigd. Daarna is dat in dit boek uitsluitend nog het geval in het hoofdstuk waarin het Verenigd Koninkrijk van Willem I aan bod komt. Verder beperkt de aandacht voor het Noorden zich tot enkele wel heel korte opmerkingen terzijde.

Het grootste deel van het boek (vanaf 141) is gewijd aan de problematische geschiedenis van de natievorming in het koninkrijk België: Belgisch, Vlaams en Waals nationalisme en natiegevoel in vele variaties in onderling verband. In dit gedeelte krijgt het betoog een extra spanning,